

**ФОЛКЛОРНА ВЯРА И ОБЕКТИВНА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ.
ПОЖАРИТЕ В ЗЕМЛИЩЕТО
НА СЕЛО ЮГОВО, СРЕДНИ РОДОПИ**

Росен Малчев

Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“

**FOLK FAITH AND OBJECTIVE REALITY:
THE FIRES IN THE REGION OF THE VILLAGES OF YUGOVO,
MIDDLE RHODOPE MOUNTAINS**

Rossen Malchev

Ongal Association of Anthropology, Ethnology and Folklore Studies

Abstract: This text was written after the big fire in the so-called Radyu Mountain in the Rhodopes, located in the region of the villages of Yugovo, Narechenski Bani, and Narechen. The disaster was caused by a thunderstorm without rain (12–26 August 2021). In this paper, we would like to connect the local attitudes towards this calamity with the memory of another relatively recent fire that acquired a specific form in the villagers' minds.

The aim of the paper is to analyze the above-mentioned attitudes from an ethnological point of view, i.e. through the prism of the popular belief in the so-called Yugovo dragon – a superior demonic creature in the local people's religious mentality.

Keywords: Yugovo; fire; dragon; folk mentality.

Повод за написването на този текст е големият родопски пожар в Радюва планина, в землищата на селата Югово, Нареченски бани и Наречен, който избухна на 12-ти август 2021 г., предизвикан от светкавици на буря без дъжд, и който беше потушен на 26-ти август с.г. Огнената стихия опустоши повече от 1000 дка високопланинска, предимно иглолистна гора в местностите „Боже име“, „Свети Пантелей“, „Кълвачовица“, „Орехово“, „Свети Хрис“, „Гиклата“, „Кутела“, „Кълки“, „Люти дол“ и др. В дните на най-голямата си сила застраши къщите на местните жители, приближавайки Югово през „Свети Димитър“, Нареченски бани през „Люти дол“, а Наречен през „Тодорови кошари“. Със сигурност това трагично събитие ще остави дълбока следа в личната и общностна памет на неговите наблюдатели, на участниците в него – с молитви и физически сили. Организацията за гасене на държавно и общинско

равнище беше изключително слаба. Основната тежест изнесоха военните от асеновградския гарнизон, пожарникарите, горските работници, доброволците, но най-вече самите юговци и нареченци. Все пак решаващо въздействие за потушаването на пожара оказаха дъждовете от 18-ти, 25-ти и 26-ти август.

Причината за създаването на настоящото изложение стана нашето желание да свържем конкретното бедствие със спомена за друга, отдавна преживяна огнена стихия, оставила специфични следи в паметта на жителите на с. Югово, както и да осмислим етноложки тези две събития през призмата на представите и вярванията за „юговския змей“ – демонично същество от висок ранг от менталното пространство на местната фолклорна вяра.

Югово (46 жит., 2020 г.) се намира на 25 км южно от Асеновград. Административно се числи към община Лъки на Пловдивска област, а историко-географски към областта Източен Рупчос. Със сегашното си име е споменато за първи път през 1706 г. в пътеписа на французина Пол Люка (Френски пътеписи XV–XVIII 1975: 270–273). По това време то все още се намира на около 1 км източно от днешното си местоположение, в местността „Бърце“, на левия бряг на р. Юговска.

Селото запазва своята християнска вяра по време на масовото насилствено помохамеданчване от края на XVII век и на многобройните тласъци за индивидуална и групова смяна на религията от по-късните времена. Като важна причина за това можем да посочим традиционния дялгерски поминък на юговци – високо уважаван и нужен занаят в пределите на Османската империя. (Гашилов 1994).

Средоточие на православното храмово културно пространство в с. Югово е църквата „Света Троица“ (1840 г.). Параклисът „Свети Пантелей“ на връх „Боже име“ е водещ сред останалите свещени християнски места. Той е основен топос в легендарните предания за т.нар. „юговски змей“, за които ще стане дума по-долу.

Оброчната система на с. Югово се състои от около 20 култови места, наричани „*параклиси*“¹. Тя е една от най-развитите в Средните Родопи и е типологически сходна със системите на такива стари християнски селища като Горнослав, Добралък, Бачково, Павелско, Орехово (Костадинов (Чешмеджиев) 1997). Локални варианти на този тип съществуват преди XVII век и в селищното културно пространство на съседните мохамедански общности, за което свидетелстват данни от археологията и ономастиката (Григоров 2000).

Характерна особеност на юговската оброчна система е концентрирането на нейните сакрални елементи от двете страни на трако-римския път „Друма“, който пресича селищната културна територия в посока север-юг (Христов, Малчев, Рангочев 2013). Твърде вероятно е те да са наследници на крайпътни късноантични (ранносредновековни) олтари, чиято задача е била да приобщават пътуващите от Тракия към Беломорието (а и местните жители) към хрис-

¹ Изключение прави „Власюва черква“ в м. „Говеждо бърце“.

тиянската вяра (Malchev 2012). Хипотезата се подкрепя от разделното почитане на св. велики царе равноап. Константин и Елена (21. май) на различни места в юговското землище – на параклиса „Свети Костадин“ и на святото място „Света Аленка“ (Света Еленка). Това състояние е характерно за ранните етапи от развитието на християнската култова практика (до X век) (Малчев 2009).

Важно място в системата на християнските средища на с. Югово заемаат „конаците“ – домашни олтари в селски къщи, където се оказва християнска почит на общност от свещени персонажи, наречени „здравичките“.

Селската костница, елемент от гробищния мемориален комплекс, е строително-архитектурен и сакрален паметник от XIX век, съграден от ръцете на юговските дялгери. В нея съобразно местните погребални традиции до 60-те години на XX век са препогребвани костите на всички местни жители.

Професионални етнологички проучвания на юговската традиционна култура извършва Асоциация „Онгъл“ в периода 1997–2008 г. Резултатите от работата на изследователите се съхраняват в Архива на Асоциацията и в учредения за тази цел Общински поселищен архив, който се стопанисва от Общинска администрация – Лъки.

Землището на Югово е едно от най-обширните в днешната община Лъки. Причина за това е многовековната дейност на селяните по стопанското и поселищно усвояване на планината. Не без значение е и специфичният дялгерски поминък на мъжете, който осигурява парични средства за закупуването на нови земи, както това се е случило с поземлената собственост на съседното в миналото село Сливо.

Топонимията на юговската територия е славянобългарска по характер, носи черти от старобългарския и среднобългарския период на нашия език и числи повече от 300 ономастични единици. По време на експедициите на Асоциация „Онгъл“ местните наименования бяха документирани и нанесени върху топографски карти с мащаб 1:5000, закупени от фондовете на държавната Агенция по геодезия, картография и кадастър.

С оглед на целите на настоящото изложение ще насочим вниманието си към названието на местността „Изгорялите орехи“ („Горялине орехи“) и неговото устойчиво присъствие като име на топос в легендарните предания, описващи взаимоотношенията между „юговския змей“ и една юговска мома.

Интересът ни към темата за змиеподобните демони в местната фолклорна вяра възникна след записването на едно добре разгърнато сюжетно предание в Югово през лятото на 1997 г. Събитията, разказани в него, са свързани топографски с връх „Боже име“ в Радюва планина (1428 м), свещеното място „Свети Пантелей“ – разрушена средновековна църква от периода XV–XVI век²,

² Датирането на църквата е по формата и начина на изработка на металния кръст, забит днес в корените на оброчното дърво, черен бор, в съпоставка с други кръстове, които са открити в хронологически сигурни пластове на други археологически обекти от тази епоха. Вж. Рангочев 2010: 55, бел. 154.

чиито останки се откриват близо до върха, пещерата „Змеева дупка“³, отвесния скалист скат „Червената стяна“ и посочената местност „Изгорялите орехи“, намираща се на около 0,5 км западно от днешното село.

Преданието е публикувано за първи път от доц. Константин Рангочев (2001: 228–232; вж. също и **Рангочев 2010**: 53–54), по-късно и от нас (**Малчев 2008**: 143–146; **Малчев 2017**: 122–125)⁴. Неговото основополагащо значение изисква преразказването му тук.

1. Всяка година на празника на св. вмчк Пантелеймон (27. юли) в местността с едноименния параклис (по местному „Св. Пантелей“) се провежда тържество на млади и стари, където за курбан се коли и вари сърна⁵, която сама идва и се жертва.

2. Една година животното закъснява и пристига запотено след залез слънце. Хората не го уважават, не го оставят да си почине, ами го заколват веднага. Тогава при ясно небе се чува свирене, свива се „ветрушка“ и вдига най-хубавата мома. Това е змей, който я отвлича в своята пещера „Змеева дупка“.

3. Змееят държи своята пленница затворена. Пред нея се представя в облика на млад мъж, а в нейно отсъствие е змиевиден.

4. През дупки, които излизат на скалата „Червената стяна“ и гледат към селото, юговката вижда как се играе хоро на мегдана. Моли змея да я пусне за малко, за да се види със своята майка. След дълги увещания той се съгласява.

5. Уговарят се той да я чака на една поляна извън селото, тя да отиде при майка си, живуща в Горната махала на Югово, а на връщане да пее, за да може той да я посрещне.

6. Дъщерята споделя за преживяното до този момент и майка ѝ я уверява, че нея я люби змей, а не прекрасен ерген. Получава съвет да си сложи терлици и тихо да отиде до поляната, за да види какво същество спи там. Оказва се, че е змиеподобна твар.

7. Майката дава на момичето един масур и я наставлява да излъже змея по следния начин: Щом се видят, да си „играят като млади хора“ и след това да се състезават по надпикаване през масура. Пръв трябва да пикае змееят, а юговката да го наплиска със собствената му урина и да види какво ще стане.

8. Момата изпълнява заръките на майка си, змееят избухва, пламва и изгаря, а заедно с него и ореховата гора наоколо. От този ден започват да наричат местността „Изгорялите орехи“.

³ Днес, в ежедневно общуване между селяните, по-често се чува онимът „Змийна дупка“.

⁴ Архив на Асоциация „Онгъл“ (ААО) и Общински поселищен архив – Лъки (ОПА – Лъки). Югово. Файл Yugo1. Инф. Запрян Илиев Димчев, р. 1932 г. в с. Югово, общ. Лъки, обр. 7 кл., дюлгерин. Зап. Константин Рангочев, Росен Р. Малчев на 23. юли 1997 г. в с. Югово.

⁵ В останалите текстове от същия сюжетен тип животното е определено като елен.

9. Змеят вече не се открива в „Змеева дупка“ – много хора са проверявали това.

Както се вижда, в този текст разказвачът Запрян Димчев определя за топоса „Изгорялите орехи“ основополагаща позиция – от една страна, лобно място на демоничното същество „змея от „Змеева дупка“, а от друга, реално планинско пространство с име, което служи за запаметяване на действителен горски пожар. И това е така в седем от десетте относително пълни от сюжетна гледна точка текста, записани в Югово от изследователите на Асоциация „Онгъл“⁶.

Тук е времето да се върнем към заглавието на настоящия текст – „Юговските пожари и юговският змей“. Сега вече неговата семантика е прозрачна: двата юговски пожара – някогашният и съвременният, и фолклорно-митологичното същество „змей“ от традиционната вяра на юговската селска общност.

Да се вгледаме в детайлите на исторически по-ранното събитие така, както са представени във фолклорните текстове. Как възниква този първи пожар?

Текст № 1

И онаа същото го напраила и отъишла там, почнали т’ва-он’ва и к’вото било, и она се съгласил той да пика по-напред, и като пикал, онаа го цапнала със пикочта и той избухнал, пламнал и изгоряват, он’ва било орехова гора. И сичко кат’ се запальва, изгорява и оттам нанасетнѐ го наричат „Изгорялитѐ орехи“. И досега, питай сичките юговци къдѐ са „Изгорялитѐ орехи“, там са.⁷

Текст № 2

Кат’ почнали да си играят да такова, той почнал да пика, да види к’во става, и тя успяла, земала от урината и го напръскала. И като го напръскала, иии, той се надул и се възпламенил. И т’ванъкъ нагоре, орехите се запалили и изгоряли и оттам насѐтне останало името „Изгорялите орехи“.⁸

Текст № 5

И тогава той пикал и тя като от урината, и го плиснала във очите, и се ди-гнал пламень, и съ запалили орехите. И тогава му викат „Изгорялите орехи“⁹.

Текст № 8

... Той като съ пръснал змея, и н’ва нагоре се запалило и досега си му викат „Горялине орехи“. Оттогава са изгоряли ня орехи, от тоя змей¹⁰.

⁶ Общият брой на документираните текстове е 17. Вж. Малчев 2008: 143–160; Малчев 2017: 145–164.

⁷ ААО и ОПА – Лъки. Югово. Файл Yugo1. Инф. Запрян Илиев Димчев...

⁸ ААО и ОПА – Лъки. Югово. Файл G20. Инф. Мария Благодеева Махнева, р. 1925 г. в с. Югово, обр. 5 клас, земеделие. Зап. Григор Григоров на 29. юли 1998 г. в с. Югово.

⁹ ААО и ОПА – Лъки. Югово. Файл ZUG15A03. Инф. Мария Димитрова Калайджиева, р. 1934 г. в с. Югово, обр. IV отд., земеделие. Зап. Яна Зарева на 29. юли 1997 г. в с. Югово.

¹⁰ ААО и ОПА – Лъки. Югово. Файл D01. Инф. Фидана Ангелова Добрева, р. 1923 г. в с. Югово, обр. III отд., земеделие. Зап. Яна Зарева и Григор Григоров на 23. юли 1997 г. в с. Югово.

Текст № 9

И кога отива до..., до там, до дето го е оставила, гледа змей. И та го наплюла и то съ запалило и изгорели орехите нагоре. И оттам съ казва „Изгорялите орехи“¹¹.

Текст № 11

Змей се е либил с мома в Югово. Срещата им била на орехите над селото, „Изгорялите орехи“. Момата изневерила, не отишла и се разлютил и изгорели орехите¹².

Текст № 12

По инструкция на майката, тя го заплюла и това вече подействало, там, не знам магически ли, какво е било, що е, и така нататък, като го заплюва и той изгърмява, изтрещява, появяват се пламъци и цялата... орехово насаждение там, дъето е имало, се запалва, изгаря и оттам вече носи тази месност „Изгорялите орехи“¹³.

Според разказаното причината за избухването на пожара е фолклорно-митологична. По съвета на майка си момата наплисква змея с неговата урина или пък го заплюва. Резултатът е двустранен: материален – гората изгаря, и езиков – местността е названа „Изгорялите орехи“.

И ако вярата в демоничното същество „змей“, неговата грабителска дейност и огнена смърт е отдавна разколебана, то увереността в действителното случване на пожара е силна. При едно от завръщанията ни от ежегодно поклонение на параклиса „Свети Пантелей“ на вр. Боже име по маршрута през „Пут камъне“ (27.07.2010 г.) нашият водач юговецът Мирчо Кръжев (р. 1933 г.) ни показва овъглени дънери сред вековната букова гора в местността „Изгорялите орехи“ над водоизточника „Горното корито“. Според него те са свидетелство за автентичността на змейската смърт чрез изгаряне.¹⁴

Впрочем подобен тип верифициране на сюжетни елементи от легендарните предания за змея и момата от Югово вече бяхме наблюдавали при предишно наше посещение на „Св. Пантелей“ (27.07.1998 г.). Малко след пристигането ни на върха юговецът Димитър Радичев (р. 1935 г.) започна да рови с бастуна си из шумата, натрупана извън северната стена на църковните руини, за да търси рога от някога закланите и сварени на курбан елени. Според него

¹¹ ААО и ОПА – Лъки. Югово. Файл С02. Инф. Мирчо Димитров Кръжев, р. 1933 г. в с. Югово, обр. 7 клас, дюлгерин. Зап. Григор Григоров на 21. юли 1998 г. в с. Югово.

¹² ААО и ОПА – Лъки. Югово. Файл А02. Инф. Георги Петров Давчев, р. 1930 г. в с. Югово, обр. 7 клас, дюлгерин. Зап. Григор Григоров на 21. юли 1998 г. в с. Югово.

¹³ ААО и ОПА – Лъки. Югово. Файл С03. Инф. Георги Петров Давчев...

¹⁴ Изследователи от Асоциация „Онгъл“ участват в поклонението на параклиса на „Свети Пантелей“ вече четвърт век (1997–2021 г.). За първите 12 години от извършването му вж. статията на доц. д-р К. Рангочев „Живата обредност в Рупчос“ (2010 г.).

такива материални останки е виждал, когато е бил малък и е идвал на свещеното място с баща си.

Глаголните форми, с които е означен актът на змейското запалване и респективно, избухването на пожара, са показателни за някои от най-важните особености на фолклорната вяра. В нея наследеното вярване, личното въобразяване и съвременното обективизиране са равноправни, съществуват и се развиват успоредно. Повечето от словоформите са минали деятелни причастия и принадлежат към две семантични гнезда със значенията „избухвам, изгърмявам, изтрещявам“ (в по-малка степен) и „пламвам, запалвам, изгарям“ (в по-голяма степен). И двете обаче сигнифицират метеорологичното явление „гръмотевична буря“ и неговите (вероятни) огнени последици за гората.

На това място трябва да направим едно важно уточнение. По време на теренни етноложки проучвания през 2007 г. в села от историко-географската област Долен Рупчос¹⁵, разположена на запад от Радюва планина, научихме, че местната диалектна дума „зареница“ означава ‘светкавица без гръм’, често явление в Родопите, особено за наблюдатели, които се намират на далечно разстояние от бурята. Лексемата е запазена ономастично чрез топонима „Зареница“, който служи за означаване на малък връх с останки от средновековна крепост в землището на село Павелско, непосредствен югозападен съсед на село Югово. В наши дни думата „зареница“ не се употребява в юговския говор, но това може би не е било така в стари времена, когато между двете християнски селища е съществувал активен стопански и демографски обмен. Във всеки случай съществуването ѝ обяснява защо семантичното гнездо, обединяващо смислите „избухвам, изгърмявам, изтрещявам“ и означаващо природното явление „гръмотевичка“, е по-слабо представено от другото в легендарните предания за змейската смърт и запалването на „Изгорялите орехи“.

Теренните етноложки проучвания на Асоциация „Онгъл“ в селища от Източен Рупчос (общ. Лъки) в периода 1991–2008 г. показаха, че вярването в съществуването на „юговския змей“ е ендемично фолклорно явление. Един запис от 2017-та година обаче даде информация, която разколебава това заключение. Той е направен от Васка Куцева, жител на гр. Чепеларе и активист за добруването на Югово, от нейната майка юговката Неделя Драганова (р. 1938 г.). Както се вижда от този текст, българомохамеданите от съседните на юг села и махали, групирани около с. Дряново, знаят за съществуването на змея и за имплицитната му връзка с огъня и гръмотевичките – той „свети“ и „гърми“, и се плашат от него. Публикуваме тук този разказ за първи път.

Било е на Водици, рано, още по тъмно. По това време хората излизали от черквата и се отправяли към Харачицката чешма, където попът хвърлял

¹⁵ Асоциация „Онгъл“ беше подизпълнител на проекта „Народни празници и обичаи, вярвания, рационални знания и други елементи на традиционната култура на населението на Рупчоските селища Хвойна, Павелско, Орехово и Малеве – ресурс за развитие на алтернативни форми на туризъм“ с възложител Община Чепеларе и изпълнител Регионален исторически музей „Стою Шишков“ – Смолян.

кръста. Черкуващите се били много – празникът бил голям и се тачел. Всеки носел запалена свещ и в тъмното отдалече върволицата от хора сигурно приличала на светеща змия.

Преди построяването на сегашния път селяните от Петкос и Брайковица и Дряново, като тръгвали на пазар за града, трябвало да минат през Югово, едни през Буков дол, други през Горните ливади. Случило се точно в този ден и по това време една такава група се оказала срещу село. Спрели се в тъмното и започнали да се чудят какво е това светещо нещо, което се движи из Югово.

А юговци по това време вече се подготвяли да ловят кръста на Харачицката чешма. След изваждането на кръста от водата по традиция започнали да пукат (стрелят) и да се радват.

На отсрещната страна обаче мераклиите за пазар се стреснали: „Брех, откъде ни виде?“¹⁶. Обърнали мулетата и избягали.¹⁶

В заключение на казаното дотук можем да обобщим, че двата пожара – онзи, който се е случил в незапомнени времена, и днешният са предизвикани от едно и също природно явление – „буря със светкавици без дъжд“.

Първият от тях е съхранен в местната колективна памет с фолклорно-митологични средства – чрез сюжетния момент за избухването/пламването на „юговския змей“ в легендарните предания за демоничното съществуване и момата от Югово, от една страна, и по ономастичен път – с последвалото наименуване на опожарената гора в местността „Изгорялите орехи“, от друга. Фолклорната менталност адаптира факти от природната действителност към своите традиционни модели на познание със средствата и в рамките на установения вече тезаурус, като кодира по свой начин обективни локални и регионални процеси и така съхранява знания за отминали етапи от историята на общностния хабитат.

Вторият пожар се случи в наши дни и новините за него се разпространяваха по всички възможни информационни канали, достъпни за българското общество: радио, телевизия, социални мрежи, лични съобщения. Все пак основен форум за обмяна на сведения, емоции и мнения бе ФБ групата „С. Югово приятели“ със статут „поверителна, видима и обща“ и 606 члена към дата 28.08.2021 г.

По какъв начин юговската общност ще запомни това съвременно събитие, засега остава неизвестно. Връзка с предишния пожар никой не прави – нито фолклорно-митологична, нито ономастична, нито топографска. Единствената засега интересна от етнологика гледна точка реакция открихме в юговската ФБ група. Там една от участничките в дискусиата заключи: „*Господ си го запали, Господ си го угаси*“...

¹⁶ ААО и ОПА – Лъки. Югово. Файл Било-е-на-Водици. Инф. Неделя Георгиева Драганова, р. 1938 г. в с. Югово, обр. 7 клас. Зап. Васка Куцева на 17. август 2017 г. в с. Югово.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Гашилов 1994: Гашилов, Ив. *Село Югово и неговите майстори строители*. Пловдив: Екобелан. // **Gashtilov 1994:** Gashtilov, Iv. *Selo Yugovo i negovite maystori stroiteli*. Plovdiv: Ekobelan.

Григоров 2000: Григоров, Гр. Хар. Механизмите за усвояване на пространството (Наблюдения върху селата от бившата Асеновградска околия). – В: *Годишник на Асоциация „Онгъл“*. Т. 1. „Светци и фолклор“. Малчев, Р. Р. (гл. ред.). София: ИИК „Род“, 107–125. // **Grigоров 2000:** Grigоров, Gr. Har. Mehanizmitе za usvoyavane na prostranstvoto (Nablyudeniya varhu selata ot bivshata Asenovgradska okoliya). – In: *Godishnik na Asotsiatsiya “Ongal”*. T. 1. Svettsi i folklor. Malchev, R. R. (red.). Sofia: ИК “Rod”, 107–125.

Костадинов (Чешмеджиев) 1997: Костадинов (Чешмеджиев), К. *Местните имена в Асеновградско*. Асеновград: Екобелан. // **Kostadinov (Cheshmedzhiev) 1997:** Kostadinov (Cheshmedzhiev), K. *Mestnite imena v Asenovgradsko*. Asenovgrad: Ekobelan.

Малчев 2008: Малчев, Р. Р. Змеят от Югово. – В: *Годишник на Асоциация „Онгъл“*. Т. 6. *Етнология на пространството*, ч. 2. Малчев, Р. Р. (гл. ред.). София: ИИК „Род“, 140–161. // **Malchev 2008:** Malchev, R. R. Zmeyat ot Yugovo. – In: *Godishnik na Asotsiatsiya “Ongal”*. T. 6. *Etnologiya na prostranstvoto*, 2. Malchev, R. R. (red.). Sofia: ИК “Rod”, 140–161.

Малчев 2009: Малчев, Р. Р. Християнство и фолклор на юг от Бачковския манастир. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Т. 95 (14), 2006, *Център за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 341–350. // **Malchev 2009:** Malchev, R. R. Hristiyanstvo i folklor na yug ot Bachkovskiya manastir. – In: *Godishnik na Sofiyskiya universitet “Sv. Kliment Ohridski”*. T. 95 (14), 2006, *Tsentar za slavyano-vizantiyski prouchvaniya “Ivan Duychev”*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 341–350.

Малчев 2017: Малчев, Р. Р. *Агиология и демонология. Напрежения в структурата на фолклорната вяра*. София: ИИК „Род“. // **Malchev 2017:** Malchev, R. R. *Agiologiya i demonologiya. Naprezheniya v strukturata na folklornata vyara*. Sofia: ИК “Rod”.

Рангочев 2001: Рангочев, К. История и историци. Текст и хипертекст II. Върхът „Боже име“. – В: *Годишник на Асоциация „Онгъл“*. Т. 2. *Култ и обредност*. Малчев, Р. Р. (гл. ред.). София: ИИК „Род“, 228–237. // **Rangochev 2001:** Rangochev, K. Istoriya i istoritsi. Tekst i hipertekst II. Varhat “Bozhe ime”. – In: *Godishnik na Asotsiatsiya “Ongal”*. T. 2. *Kult i obrednost*. Malchev, R. R. (red.). Sofia: ИК “Rod”, 228–237.

Рангочев 2010: Рангочев, К. Живата обредност в Рупчос. – В: *Международно реферирано списание за етнология, медиевистика и археология „Онгъл“*, год. III, 2011, бр. 3. Рангочев, К. (гл. ред.). <<http://www.spisanie.ongal.net/broi3/Document9.pdf>> [28.08.2021]. // **Rangochev 2010:** Rangochev, K. Zhivata obrednost v Rupchos. – In: *Mezhdunarodno referirano spisanie za etnologiya, medievistika i arheologiya “Ongal”*, god. III, 2011, br. 3. Rangochev, K. (red.). <<http://www.spisanie.ongal.net/broi3/Document9.pdf>> [28.08.2021].

Френски пътеписи XIX 1981: *Френски пътеписи за България XIX век*. Бистра Цветкова (съст. и ред.). София: Наука и изкуство. // **Frenski patepisi XIX 1981:** *Frenski patepisi za Balgariya XIX vek*. Bistra Tsvetkova (sast. i red.). Sofia: Nauka i izkustvo.

Христов, Малчев, Рангочев 2013: Христов, М., Р. Р. Малчев, К. Рангочев. Римският път при родопското село Югово. – В: *Годишник на Асоциация „Онгъл“*. Т. 12. *Етнология на общуването*. Малчев, Р. Р. (гл. ред.). София: ИИК „Род“, 11–22.
// **Hristov, Malchev, Rangochev 2013:** Hristov, M., R. R. Malchev, K. Rangochev. – In: *Godishnik na Asotsiatsiya “Ongal”*. Т. 12. *Etnologiya na obshtuvaneto*. Malchev, R. R. (red.). Sofia: ИК “Rod”, 11–22.

Malchev 2012: Malchev, R. R. Traces of early Christianization of the Rhodope Mountains in the Folk culture of the village Yugovo, East Rupchos. – В: *In Stolis Repromissionis: Светци и святост в Централна и Източна Европа*. Аделина Ангушева-Тиханова, Маргарет Димитрова, Росина Костова, Росен Р. Малчев (съст.). София: ИИК „Род“, 395–401. // **Malchev 2012:** Malchev, R. R. Traces of early Christianization of the Rhodope Mountains in the folk culture of the village Yugovo, East Rupchos. – In: *In Stolis Repromissionis: Svettsi i svyatost v Tsentralna i Iztochna Evropa*. Adelina Angusheva-Tihanova, Margaret Dimitrova, Rosina Kostova, Rosen R. Malchev (sast.). Sofia: ИК “Rod”, 395–401.